

СУЧАСНА МЕДІА-ОСВІТА: ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Іщенко Андрій Юрійович,
кандидат філологічних наук

Проблеми впровадження медіа-освіти в Україні розглянуто на основі зарубіжного та вітчизняного досвіду. Проаналізовано основні тенденції розвитку медіа-освіти у європейських країнах і роль міжнародних організацій у цьому процесі. Визначено першочергові завдання впровадження медіа-освіти в Україні.

Ключові слова: медіа-освіта, система освіти, ЗМІ, управління освітою, інформаційні технології.

Актуальність проблем медіа-освіти

Одним із важливих шляхів підвищення якості освіти є забезпечення зростання ступеня відповідності змісту і форм освіти соціально-економічним реаліям у світі, що змінюється. Протягом кількох десятиліть відбувається постійне збільшення обсягів інформації, отримуваних громадянами із засобів масової інформації. Упродовж кількох останніх років цей процес зазнав подальшої значної інтенсифікації внаслідок розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних комп'ютерних технологій та засобів передавання інформації, пов'язаних з мережею Інтернет (нові медіа). 2013 року близько 40 % дорослого населення України мали доступ до широкосмугового інтернету вдома [1], при цьому рівень охоплення мережею дітей та підлітків є значно вищим і становить щонайменше 70 % [2]. Прикметно, що інтернет-сервіси дедалі більше стають одним із найважливіших засобів спілкування та пошуку інформації, в тому числі навчального та пізнавального характеру.

Відповідно, перед системою освіти постає завдання формування і розвитку в учнів і студентів компетенцій, що дають змогу ефективно взаємодіяти з численними інформаційними джерелами і потоками, аналізувати отриману інформацію, оцінювати її достовірність і корисність при вирішенні різноманітних життєвих завдань. Досягати зазначеної мети покинула медіа-освіта, яка, за визначенням схваленої постановою Президії Національної академії педагогічних наук України

від 20 травня 2010 р. (протокол № 1–7/6-150) Концепції впровадження медіа-освіти в Україні, є «частиною освітнього процесу, спрямованою на формування в суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа» [3]. Таким чином, безпосереднім завданням саме медіа-освіти є формування таких важливих умінь і навичок, як аналіз отриманої з різноманітних джерел інформації, її структурування та категоризація, виділення найбільш значущих аспектів, визначення достовірності, оцінка якості й добросовісності медіа-повідомлень.

Актуальність впровадження медіа-освіти в Україні зумовлюється також і нагальним завданням входження нашої країни до єдиного європейського освітнього й інформаційного простору. У зв'язку з цим варто зауважити, що саме у розвинених європейських країнах (поряд із Канадою, США та Австралією) питанням медіа-освіти традиційно приділяється найбільша увага.

Дослідження різних аспектів і проблем медіа-освіти здійснюються науковцями багатьох країн з 1960-х років, коли відомий канадський теоретик комунікацій і медіа М. Маклюен ініціював упровадження медіа-освіти у навчальні програми. Питання медіа-грамотності, вивчення медіа та їх впливу на суспільство, освоєння учнівською і студентською

Стратегічні пріоритети, №4 (29), 2013 р.

молоддю умінь і навичок, необхідних для ефективної взаємодії із сучасними медіа, перебувають у центрі уваги, зокрема таких зарубіжних науковців, як Р. Гоббс та Р. К'юбі (США), Б. Шерб (Німеччина), Ж. Гоне та К. Ермелен (Франція), О. Федоров (Росія).

Дедалі більше досліджень, пов'язаних із медіа-освітою, з'являється останніми роками в Україні. До цієї проблематики звертаються науковці, які представляють різні галузі знань, зокрема В. Іванов, Г. Почепцов, В. Різун, І. Слісаренко, М. Тимошик (теорія і соціологія медіа, журналістика), Н. Ілюк, Г. Онкович, Б. Потятиник (педагогічні аспекти медіа-освіти) та ін. Незважаючи на доволі високий ступінь дослідженості проблем медіа-освіти, значні зміни, що відбуваються як у суспільстві в цілому, так і в медіа-сфері зокрема, ставлять перед науковцями нові актуальні питання, пов'язані передусім з подальшим посиленням взаємодії особи з різними видами і джерелами інформації.

З огляду на зазначене, **метою даної статті** є аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду упровадження медіа-освіти та з'ясування перспективних напрямів її розвитку у зв'язку з поточними соціально-економічними змінами та внутрішніми трансформаціями медіа-сфери.

Світовий і європейський досвід

Медіа-освіта у своїй початковій формі з'явилась у Великій Британії у 1930-х роках; її метою було проведення своєрідного «щеплення» проти потенційних негативних ефектів знайомства дітей з матеріалами ЗМІ в умовах свободи слова. Після Другої світової війни, а особливо починаючи з 1960-х років, елементи медіа-освіти широко впроваджуються у країнах Західної Європи та Північної Америки. Великою мірою цей процес став відповіддю на зростання значення, укорінення в суспільстві та осмислення «нових медіа» першої половини ХХ ст. – кіно, радіо, звукозапису, телебачення, що і зумовлювало особливості початкового етапу розвитку медіа-освіти.

У 1970-х роках медіа-освіта увійшла до переліку обов'язкових шкільних предметів у північноєвропейських державах – Фінляндії, Швеції й Данії. Як окремий предмет на вибір медіа-освіта нині вивчається у старших класах у Великій Британії, проте елементи аналізу медіа-текстів інтегровані у програми з англійської мови у середніх класах [4]. Ще одним світовим лідером галузі медіа-освіти є Канада, де медіа-освіта вивчається упродовж усього навчання у середній школі, діють по-

тужні фахові спільноти учителів і викладачів медіа-грамотності. Помітних успіхів у розвитку медіа-освіти у 2000-х роках досягла Росія, де нині готують педагогічні кадри для середніх шкіл за відповідною спеціалізацією в рамках спеціальності «соціальна педагогіка», у середній школі широко запроваджуються факультативні курси, якими охоплено близько 15 % учнів у великих містах, проводяться численні наукові дослідження в галузі медіа-освіти [5].

З розвитком медіа-освіти її початкова «запобіжна» парадигма, в основі якої були морально-ідеологічний та теоретико-комунікаційний підходи, поступово змінюється прагматично-дослідницькою: у відповідних навчальних курсах розвинених країн більше наголошується не на небезпеках медіа і пов'язаних із ними «маніпулятивних технологіях», а на умінні ефективно користуватися можливостями традиційних і новітніх медіа, хоча етичні й ідеологічні елементи також зберігають свою представленість. Ця важлива зміна наголосів у підходах до медіа-освіти значною мірою зумовлюється соціально значущими змінами у медіа-сфері розвинених держав: спочатку у 1980-х – 1990-х роках відбулося значне зростання кількості доступних теле- і радіоканалів, і внаслідок цього істотно розширилася свобода вибору для отримувача інформації, а згодом інтернет почав трансформувати саму роль адресата інформації – з колишнього, переважно пасивного, «споживача» він дедалі більше стає активним учасником комунікаційного процесу, при цьому кількість доступних джерел і каналів інформації продовжує швидко зростати.

Важливу роль на всіх етапах становлення та розвитку медіа-освіти відіграє ЮНЕСКО. Починаючи з 1970-х років ЮНЕСКО постійно звертається до проблем медіа-освіти, яка в офіційних документах цієї організації розуміється як одне з «фундаментальних людських прав», нерозривно пов'язане зі свободою самовираження та отримання інформації [6, р. 4]. Протягом 1980-х – 2000-х років на кількох фахових форумах ЮНЕСКО ухвалювалися документи, які рекомендують національним урядам запроваджувати всеохопні програми медіа-освіти на всіх освітніх рівнях, включно з освітою дорослих, та запроваджувати програми підготовки вчителів і викладачів з медіа-освіти [7; 8].

Суголосно з рекомендаціями ЮНЕСКО 2008 р. Європейський Парламент ухвалив «Резолюцію щодо медіа-грамотності у цифровому світі» [9]. У цьому документі обґрунтовується необхідність цілеспрямованого

розвитку медіа-освіти у державах ЄС, формулюються рекомендації щодо конкретних шляхів реалізації цього завдання на різних освітніх рівнях. Особливо важливими у згаданій Резолюції є кілька моментів, що стосуються як базових принципів сучасної медіа-освіти, так і практичних заходів щодо її впровадження і розвитку у державах ЄС. Зокрема, вказується на стирання кордонів між ЗМІ різних типів та особливе значення інтернету для дітей і молоді; відзначається небезпека, пов'язана з нездатністю систематизувати отримувану інформацію за ступенем важливості, проте водночас наголошується на тому, що медіа є «наріжним каменем демократичного суспільства... Нові цифрові засоби комунікації створюють сприятливі умови для активної участі і творчості громадян, таким чином долучаючи їх до громадсько-політичних процесів» [9].

Отже, медіа (як традиційні, так і новітні) в цій Резолюції розглядаються переважно як позитивний суспільний чинник, який, однак, вимагає від громадян володіння певними специфічними умінями й навичками. У такому ж ключі формулюється і загальне визначення медіа-грамотності як мети медіа-освіти: це – «здатність використовувати медіа в особистих цілях і без сторонньої допомоги, розуміти та критично оцінювати різноманітні аспекти медіа... Надзвичайно важливо... уміти виділити необхідну інформацію з величезного потоку даних, класифікувати ці дані» [9].

Варто зауважити, що таке концептуальне розуміння медіа-освіти й медіа-грамотності дещо відрізняється від представленого у вітчизняному підручнику для студентів ВНЗ «Медіаосвіта і медіаграмотність», у якому наголошується переважно на негативних соціальних наслідках діяльності медіа: їхній недостатній відповідальності та, як наслідок, на необхідності «самозахисту» від «недобросовісної медіаінформації» [10, с. 8].

У «Резолюції щодо медіа-грамотності у цифровому світі» Європейського Парламенту подаються практичні рекомендації для національних освітніх систем. Зокрема, у п. 18 йдеться про те, що «медіа-освіта має стати компонентом формальної освіти, доступним усім дітям, невід'ємною частиною навчальної програми на всіх етапах шкільного навчання», а п. 19 рекомендує «включити медіа-грамотність як базову компетенцію до Європейської програми освіти протягом життя» [9]. Таким чином, нині всеосяжне впровадження медіа-освіти є однією з визначальних тенденцій розвитку освітніх систем країн Європейського Союзу.

Впровадження медіа-освіти у вітчизняну освітню систему

Медіа-освіта в Україні нині перебуває на початку активної фази становлення. Якщо на початку 2000-х років медіа-освіта була представлена переважно спеціалізованими інтернет-виданнями та науковими працями, то зараз вона дедалі активніше впроваджується в навчальну практику у вищій і середній школі. Відбуваються також позитивні зміни в концептуальних підходах, що відповідають європейським і світовим тенденціям: якщо спочатку увага вітчизняних фахівців акцентувалася на «згубному впливі ЗМІ й інтернету», то нині на практиці дедалі поширенішим стає більш зважений позитивний підхід, що передбачає передусім навчання ефективної взаємодії з різноманітними видами інформації (у тому числі в аспекті захисту від можливого негативного впливу).

З 2010 р. в Україні набула чинності вже згадувана Концепція впровадження медіа-освіти в Україні [3], що має на меті «сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіа-освіти заради забезпечення всебічної підготовки дітей і молоді до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формування у них медіа-обізнаності, медіа-грамотності і медіа-компетентності відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей». До 2020 р. Концепція передбачає реалізацію експериментального етапу, поступового укорінення медіа-освіти та стандартизацію вимог до неї (2014–2016 рр.) і подальший розвиток медіа-освіти та завершення масового запровадження (2017–2020 рр.).

Пріоритетними напрямками розвитку в Україні ефективної системи медіа-освіти, зокрема, визначено «створення системи шкільної медіа-освіти, що передбачає розроблення психологічно обґрунтованих навчальних програм інтегрованої освіти для молодших класів загальноосвітніх шкіл, сприяння поширенню практики інтеграції медіа-освітніх елементів у навчальні програми з різних предметів, напрацювання низки факультативних медіа-освітніх програм для підлітків» та всебічна підготовка необхідних педагогічних кадрів. У зв'язку з цим варто відзначити вельми позитивну тенденцію – впровадження медіа-освіти у вітчизняну освітню систему планується у тісному зв'язку з існуючими навчальними курсами.

Положення Концепції вже доволі активно реалізуються на практиці. Так, у березні 2013 р. Міністерство освіти і науки розіслало начальникам обласних управлінь освіти,

Стратегічні пріоритети, №4 (29), 2013 р.

ректорам педагогічних ВНЗ і директорам загальноосвітніх шкіл лист, у якому рекомендувало «з метою продовження експерименту щодо упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес навчальних закладів освіти запровадити, починаючи з 2013/2014 навчального року, вивчення курсу «Основи медіаграмотності»...» [12]. У листі відзначаються позитивні попередні результати експерименту щодо запровадження вивчення медіаграмотності, який здійснювався в кількох регіонах України. Позитивним фактом є також те, що медіа-освіта впроваджується у співпраці Міністерства освіти і науки України, науковців Національної академії педагогічних наук України та представників фахових громадських організацій, передусім Академії української преси, яка, зокрема, виконала значну частину роботи з підготовки підручника «Медіаосвіта та медіаграмотність» [10], спеціально розробленого для забезпечення відповідного курсу у вищих навчальних закладах і в системі післядипломної підготовки вчителів.

Разом зі значним позитивним досвідом впровадження медіа-освіти в Україні на поточному етапі постають також і суттєві проблеми. Насамперед це недостатнє методичне забезпечення медіа-освіти у середній школі – наприклад, якщо для вищої школи існують програма і підручник, то для середньої школи це питання залишається відкритим. Зазначена проблема набуває ще більшої гостроти, якщо взяти до уваги те, що найефективнішим шляхом опанування медіа-навичок є їх інтегрування до вже існуючих предметів і курсів, що, очевидно, вимагає коригування відповідних програм, навчальних і методичних матеріалів, додаткової підготовки вчителів.

На шляху розвитку сучасної медіа-освіти в Україні існують також і проблеми більш загального характеру. Це, зокрема, по-перше, інерція системи освіти, яка на рівні основ навчального процесу успадкувала від радянських часів недостатню увагу до розвитку критичного мислення, особливо при вивченні предметів суспільствознавчої групи. По-друге, у зв'язку з масовою підготовкою спеціалістів журналістських і політологічних спеціальностей існує певний ризик того, що в середній і вищій школі медіа-освіта може звестися до вивчення основ журналістики чи політичної медіа-критики, чим сучасна медіа-освіта далеко не вичерпується.

Водночас загалом успішні перші кроки з упровадження медіа-освіти в Україні, як і активна участь у цьому процесі науковців та представників фахової спільноти дають під-

стави очікувати подальшого успішного розвитку медіа-освіти в нашій країні. Важливість цього завдання є тим більш очевидною, що високий рівень медіа-освіченості і внаслідок цього поінформованості громадян у сучасному світі необхідний для зміцнення демократії та прискорення економічного зростання, а ліпше розуміння функціонування медіа-сфери вестиме до підвищення вимог громадян до медіа і внаслідок цього – до підвищення їхньої якості.

Висновки

Реалії освітньої системи України, швидкий розвиток нових медіа, значні зміни місця і ролі традиційних ЗМІ в суспільстві, необхідність входження освітньої системи України до єдиного європейського освітнього простору обумовлюють, зокрема, такі першочергові завдання, вирішення яких є необхідним для успішного впровадження медіа-освіти:

- уточнення концептуальних підходів, цілей і завдань медіа-освіти: подальше акцентування уваги на активному цілеспрямованому використанні можливостей, які надають інтернет і традиційні ЗМІ, на випрацюванні умінь знаходити, аналізувати й ефективно використовувати потрібну для вирішення різноманітних життєвих завдань інформацію, враховуючи, що така зміна у підходах відповідає європейським тенденціям; закріплення розуміння медіа передусім *як інструменту* (безперечно, складного і багатофункціонального), *а не як загрози*;

- підготовка кваліфікованих педагогічних кадрів з урахуванням того, що медіа-освіта не зводиться ані до основ журналістської освіти, ані до медіа-критики, ані до використання новітніх технічних засобів навчання, хоча й може містити певні елементи цих та інших напрямів загальної і професійної освіти;

- забезпечення зв'язку з існуючими предметами і програмами (особливо це стосується внесення відповідних змін до курсів української мови, літератури, іноземних мов, зарубіжної літератури, суспільствознавства, історії на всіх етапах вивчення цих предметів);

- продовження і розширення плідної співпраці між профільними державними організаціями, науковими установами, громадськими організаціями;

- розвиток медіа-освіти дорослих у двох основних напрямках: а) медіа-освіта батьків учнів середніх шкіл; б) медіа-освіта як невід'ємна частина сучасної громадянської освіти.

Вказані пріоритетні завдання визначають, зокрема, і деякі перспективні напрями подальших наукових досліджень у сфері медіа-освіти. Передусім – це аналіз нової ролі медіа в інформаційному суспільстві та підготовка

назрілих змін у підходах до вивчення сучасних медіа, засвоєння учнями, студентами і всіма, хто долучається до освіти протягом усього свого життя, необхідних їм знань, умінь і навичок.

Список використаних джерел

1. *Зарік* кількість інтернет-користувачів в Україні зросла на 9 % // Finance.ua. 15.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2013/06/15/303544>
2. *72 % української молоді не уявляє свого життя без Інтернету* [дослідження] // MediaSapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/17543>
3. *Концепція* впровадження медіа-освіти в Україні // Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm
4. *Михалева Г.* Британская традиция медиаобразования молодежи / Г. Михалева // Медиа. Информация. Коммуникация. – 2012. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mic.org.ru/index.php/3-nomer-2012/137-britanskaya-traditsiya-mediaobrazovaniya-molodezhi>
5. *Федоров А.* Медиаобразование в России / А. Федоров // MediaSapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/mediaobrazovanie-v-rossii>
6. *Media Education : A Global Strategy for Development.* A policy paper prepared for UNESCO Sector of Communication and Information. – 2001. – March. – 18 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.unesco.org/ci/en/files/5681/10346129690Policy_paper_by_Pr_David_Buckingham.rtf/Policy%2Bpaper%2Bby%2BPr%2BDavid%2BBuckingham.rtf
7. *The Grünwald Declaration on Media Education* (Grünwald, Germany, 1982) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.org/education/pdf/MEDIA_E.PDF
8. *Парижская программа или 12 рекомендаций по медиаобразованию* (Париж, ЮНЕСКО, 21–22 июня 2007 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edu.of.ru/attach/17/19295.pdf>
9. *European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world* (2008/2129 (INI)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>
10. *Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник* / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за наук. ред. В. В. Різуна. – К. : Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
11. *European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world* (2008/2129 (INI)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>
12. *Про запровадження вивчення курсу «Основи медіаграмотності в навчальних закладах»* : лист Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України від 29.03.2013 р. № 1/9–226 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zaprovadzhennja-vivchennja-kursu-osnovi-mediagramotnosti-doc144132.html>